

УДК 338.242

М.М. ДУДІН, канд. екон. наук, доц., Харківський національний університет внутрішніх справ

АДМІНІСТРАТИВНО-ОЛІГАРХІЧНІ СУБ'ЄКТИ ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК ТІНЬОВИЙ ІНСТРУМЕНТ МОНОПОЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ І РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА, РОЗВИТКУ СИСТЕМНОЇ КОРУПЦІЇ

Ключові слова: початкове нагромадження капіталу, адміністративно-олігархічні суб'єкти, системна корупція, тінізація, політична корупція, паразитарна елітна економіка

Однією із складових вихідного відношення підприємництва до інституційної структури кризи в умовах її тінізації в Україні є девіантно-корупційне відношення суб'єктів девіантної гібридизації влади і елітного бізнесу до інтересів суспільства. На нашу думку, це зв'язано з двома головними причинами:

– протиріччями початкового нагромадження капіталу в Україні;

– утворенням глибокого міжсекторного розриву та розламу між елітними і периферійними структурами.

Разом ці причини обумовлюють дію стійкого негативного вихідного відношення елітного підприємництва до інтересів суспільства.

Початкове нагромадження капіталу (ПНК) – це масштабний історичний процес перебудови суспільного організму, змістом якого є перерозподіл власності – позбавлення власності безпосереднього виробника (перш за все селянина), перетворення його в найманого робітника, з одного боку, узурпація суспільних засобів виробництва, інших суспільних елементів національного багатства вузькою групою новітніх суб'єктів власності, перетворення ними цих засобів на капітал; відбувається, як правило, у здебільшого тіньових, позаправо-

вих, силових, у тому числі, й кримінальних формах, передусім встановленню капіталістичного способу виробництва.

У розвинутих, адекватних своїй сутності формах, процеси ПНК притаманні провідним, локомотивним для даного історичного періоду країнам. Такими у свій час були Нідерланди, потім Велика Британія, у ХХ – початку ХХІ ст. – США. У залежних країнах – країнах селянської цивілізації, до яких належать Росія, Україна, процес ПНК набуває модифікованих, ірраціональних, перетворених форм, розтягнутий у часі, має властивості періодичного повторення та інверсії, як правило, набуває більш гострих протиріч, зокрема, тінізаційних. У цих країнах процеси ПНК та їх протиріччя виявляються у формі протиріч хвиль незвершеної модернізації, періодичного реформування.

Безпосередніми соціально-економічними засобами сучасного вітчизняного початкового нагромадження капіталу виступають роздержавлення державної власності і приватизація, так звана «шокова терапія» – масштабне запровадження квазіліберальних моделей ринкового розвитку, широке використання розподільчих засобів перерозподілу власності, в тому числі інфляційного зростання, фінансово-кредитних, бюджетних, цінових ножиців, контрабанди, використання квазіринкових інструментів – бартерних схем, фінансових пірамід тощо. Важливими засобами забезпечення ПНК є соціально-економічні конфлікти, громадянські міжнаціональні, міжконфесійні війни, які прискорюють процеси перерозподілу власності і поляризації суспільства.

У сучасній літературі досить широко досліджується циклічна природа процесів модернізації, фактори та етапи її економічної динаміки [1, с.78–82]. Хвильово-циклічний процес модернізації східнослов'янських суспільств відбиває двоєдино гомеорезно-гомеостазний механізм розвитку залежного (малого) суспільства, його намагання, з одного боку, не відстати від більш передової на даний час цивілізації, а з другого – зберегти свою тотожність серед вимушено швидкоплинних соціально-економічних процесів модернізації [2, с.69–78].

Одним із базових атрибутів економічної структури країн селянської цивілізації є від-

сутність в ній ряду блоків, необхідних для синхронного розвитку, а звідси і потреба у періодичній модернізації. Критична маса господарських блоків, необхідних для синхронного розвитку, визначається наявністю такої ситуації, коли всі елементи економічної структури функціонують і підтримують процес розширеного відтворення, не маючи потреби у підтримці ресурсами, що надходять до системи централізованого безеквівалентного перерозподілу. Таку критичну масу господарських блоків С.В. Онищук та М.В. Білоусенко називають цілісною індустріальною структурою (ЦІС) [3, с.95]. Особливо велике значення в умовах ЦІС має інфраструктура. Якщо за обсягами виробництва валового внутрішнього продукту на душу населення залежні країни відстають від розвинутих у десятки разів, то щодо рівня інфраструктурної щільності – у сотні та тисячі разів.

Якщо у розвинутих країнах за наявності ЦІС структурні розриви виникають тільки всередині економічних блоків, то у залежних країнах вони мають міжблоковий характер, що призводить до глибокої деформації всього відтворювального механізму. Відсутність в економічній структурі залежних країн ряду необхідних господарських блоків призводить до різкого зниження ефективності функціонування сусідніх блоків, неможливості здійснювати відтворення без широкого використання централізованого позавартісного перерозподілу на їх користь виробничих ресурсів суспільства, які вилучаються з інших секторів економічної структури.

Стан економічної структури, при якому відсутність будь-якого блоку економічної структури, необхідного для структурного розвитку, призводить до неможливості для сусідніх блоків функціонувати без перманентного централізованого позавартісного перерозподілу на їх користь суспільних ресурсів, що вилучаються із інших блоків, має назву структурного розламу. Останній є якісно новим явищем, яке має суттєві відмінності за наслідками для розвитку тінізаційних процесів від структурного розриву, його існування призводить до виникнення глибокої інтеграції влади та елітних підприємницьких блоків наступної основи потужної їх тінізації.

Поєднання двох провідних тінізаційних факторів трансформаційних процесів у вітчизняних умовах – утворення глибокого міжсекторного розламу та гібридизація влади – обумовили виникнення особливої соціально-економічної сфери – елітної підприємницької економіки [4, с.217–234].

Сучасна елітна економіка – це базовий, системоутворюючий сектор народногосподарської структури, як правило, за межами реального сектора, який визначає головне спрямування, статичну та динамічну її якість, а разом з тим і систему головних інтересів та протиріч економічного розвитку, характер зв'язку між базовим та периферійними секторами. Конкретна соціально-економічна форма елітного сектора залежить від відповідних функцій історичного етапу розвитку всієї економічної структури суспільства. В умовах деградації останньої елітний сектор не може не набувати підприємницької форми, адміністративно-олігархічного утворення.

Сучасний елітний підприємницький сектор (адміністративно-олігархічні утворення) – це закрыта сфера народного господарства, що монополізована олігархічними структурами, які мають на меті отримання надвисоких доходів за допомогою використання значною мірою спекулятивного фінансового капіталу [5, с.10]. Існуюча як пануюча тіньова структура, елітна економіка утворює, відповідно до своїх потреб, і тіньову політичну, соціально-економічну інфраструктуру, яка обумовлює тіньовий режим функціонування рядових суб'єктів господарювання. Адміністративно-олігархічний сектор з огляду на вищевикладене є базовим елементом всепоглинаючої системної корупції.

Головним видом монополії, яка є системоутворюючим атрибутом для функціонування елітного сектора, виступає монополія на експлуатацію адміністративного ресурсу органів державної влади на свою користь. Існування елітної економіки за межами впливу, регулювання та контролю державної влади замість цього зрощення її з владою, виведення з-під контролю суспільства перетворює її на наймогутнішу частину сучасної тіньової діяльності – на основний двигун, каталізатор поширення тінізації економічного життя через перекладання фіскального тягаря на плечі пересічної

економіки. Боротьба за всіляке обмеження інтеграції (гібридизації (зміщення)) влади і бізнесу є нормальною проблемою діяльності західних демократій. Натомість розставлення суб'єктів олігархічної діяльності на вузлових місцях у системі влади, конкуренція олігархічних кланів за ці ключові посади є типовою практикою сучасної української влади. Поява елітного сектора як головного тінзатора економіки ділить тінювий підприємницький простір на три основні частини – тінювий елітний сектор; тінювий ординарний (сектор середнього та малого бізнесу); тінювий архаїзований (неформальний) сектор.

Адміністративно-олігархічна елітна економіка, з огляду на своє домінуюче становище в економічній структурі, виступає як один із головних механізмів, які є підсилювачем деградації та архаїзації суспільних відносин через тиск західного способу економічного життя на економіку селянського (традиційного) суспільства, посилення в ній процесів тінізації та криміналізації.

У зв'язку з тим, що елітний сектор підприємництва є альянсом (гібридизацією) великого (переважно) олігархічного бізнесу та влади на її вищих поверхах державно-владної вертикалі, то вихідним девіантно-кримінальним засобом його (елітного сектору) реалізації є політична корупція.

Політична корупція визначається особливостями мотивації її суб'єктів. Розрізняють дві головні групи цілей політично-корупційних дій. У першому випадку метою політичної корупції є особисте чи групове збагачення. Суб'єкти політичної корупції використовують політичну владу для привласнення публічних чи приватних ресурсів у спосіб, який може бути або не бути формально протизаконним, але є порушенням моральних норм і зобов'язань цих суб'єктів перед суспільством. Такий різновид політичної корупції в міжнародному обігу визначається термінами «накопичення» (accumulation) і «вилучення» (extraction).

Корупційні засоби акумуляції і вилучення охоплюють: хабарі, «комісійні» та винагороди (гонорари), які беруться з приватного бізнесу; неналежне вилучення при здійсненні оподаткування та митних зборів; отримання державних пілг та економічна злочинність;

політично створені можливості для отримання ренти; політично створені ринкові переваги для бізнесу, який перебуває у володінні політичних еліт; позабюджетні трансферти, маніпулювання у процесі приватизації; вилучення коштів на фінансування політичних партій і виборчих кампаній з публічних (державних) фінансів, приватного сектору та виборців [6].

У другому випадку метою політичної корупції є здобуття, збереження та/або розширення політичної влади. Суб'єкти політичної корупції можуть використовувати для досягнення таких цілей як цілком законні, так і незаконні та корупційні засоби, що охоплюють, зокрема: купівлю політичної підтримки та лояльності (купівля голосів, фаворитизм, клієнталізм, кооптація, «патронажна політика»); маніпулювання контрольними, наглядовими, правоохоронними інституціями для забезпечення власної безкарності; купівлю певних рішень органів влади; використання публічних коштів для фінансування політичних партій і виборчих кампаній, використання для цього приватних коштів в обмін на обіцянку створення переваг для бізнесу чи доступу до публічних ресурсів у разі отримання влади та ін.

У цьому випадку політично корупційні дії здійснюються не лише суб'єктами, які мають політичну владу, але й тими, що прагнуть її отримати. Це може здійснюватися на етапі виборчих кампаній, а також для «кооптації» позавладних суб'єктів в існуючу систему влади через купівлю посад та ін.

Політично корупційні дії можуть містити обидва компоненти і створюють та званий «повний корупційний цикл». Його суть полягає в тому, що вилучені через застосування корупційних схем публічні і приватні ресурси спрямовуються на збереження та/або розширення влади суб'єктів політичної корупції. Іншими словами, «повний цикл» виникає тоді, коли влада слугує меті здобуття багатства, а багатство – утриманню (розширенню) владних повноважень. Слід зазначити, що можливості створювати «повний корупційний цикл» мають суб'єкти, наділені політичною владою, тоді як позбавлені її можуть використовувати скоріше лише другу його складову.

Питання співвідношення першого і другого компонентів, обов'язковості кожного з них

для визначення корупційних дій саме як політично корупційних, є дискусійними. Зокрема, на думку окремих західних дослідників, наявність елемента матеріальної зацікавленості, вимірюваної у грошовому еквіваленті, є обов'язковим елементом політичної корупції [6].

Натомість багато вітчизняних дослідників переважну увагу надають політичному компоненту, визначаючи політичну корупцію, наприклад, як «сукупність різних за своїм характером та ступенем суспільної небезпеки корупційних правопорушень, які вчиняються для досягнення політичних цілей (щонайменше, такі цілі повинні мати пріоритет над іншими)» [7, с.33].

ЛІТЕРАТУРА

1. Філіпенко А. С. Економічний розвиток сучасної цивілізації/ А. С. Філіпенко. – Київ : Знання, 2000.

2. Рязанов В. Реформы и циклы модернизации российской экономики / В. Рязанов // Российский экономический журнал. – 1992. – № 10.

3. Онищук С. В. Исторические типы общественного воспроизводства: политэкономия мирового исторического процесса / Онищук С. В., Белоусенко М. В. – 2-е изд. – Донецк : РИА Дон ГТУ, 1999.

4. Предборський В. А. Детинізація економіки у контексті трансформаційних процесів. Питання теорії та методології : монографія / В. А. Предборський. – Київ : Кондор, 2005.

5. Потемкин А. Элитная экономика / А. Потемкин. – М. : ИНФРА-М, 2001.

6. What is political corruption? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wisegeek.com/what-is-political-corruption.htm>.

7. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) / М. І. Мельник. – К. : Юрид. думка, 2004.

Дудін М. М. Адміністративно-олігархічні суб'єкти підприємництва як тіньовий інструмент монополізації влади і ресурсів підприємництва, розвитку системної корупції / М. М. Дудін // Форум права. – 2014. – № 2. – С. 115–118 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_2_21.pdf

Розглянуті адміністративно-олігархічні суб'єкти підприємництва як тіньовий інструмент монополізації влади і ресурсів підприємництва, розвитку системної корупції. Центральною категорією теорії підприємницької безпеки в умовах тінізації є використання державою та інтегрованим з нею адміністративно-олігархічним сектором переважно позаправових, тіньових (в значній мірі позаекономічних) тіньових методів перерозподілу власності та влади як способу реалізації адміністративно-олігархічного підприємництва.

Дудин Н.Н. Административно-олигархические субъекты предпринимательства как теневой инструмент монополизации власти и ресурсов предпринимательства, развития системной коррупции

Рассмотрены административно-олигархические субъекты предпринимательства как теневой инструмент монополизации власти и ресурсов предпринимательства, развития системной коррупции. Центральной категорией теории предпринимательской безопасности в условиях тенизации является использование государством и интегрированным с ней административно-олигархическим сектором преимущественно внеправовых, теневых (в значительной степени внеэкономических) теневых методов перераспределения собственности и власти как способа реализации административно-олигархического предпринимательства.

Dudin M.M. Administrative Oligarchic Business Entities as Shadow Tool to Monopolize Power and Resources of Business, Development Systems Dark Corruption

The administrative oligarchic business entities as shadow tool to monopolize power and resources of business, development of systemic corruption. Central category of business theory in security conditions shadowing is to use the state and integrated with her administrative oligarchic predominantly extralegal sector, shadow (largely non-economic) shadow methods of redistribution of property and power as a way to implement administrative oligarchic business.